

"חֲמֵשׁ עֶשְׂרֵה קְלָעִים"?! על אי התאמה דקדוקית, במין ובמספר (שיעור מס' 132) אוריאל פרנק (franklashon@gmail.com)

1. **רש"י** { צרפת. שנת פטירה לספה"נ: 1105 } **במדבר לב, מב (סוף פרשת מטות)**: וַיִּקְרָא לָהּ נֹבַח - לא מפיך ה"י, וראיתי ביסודו של רבי משה [הדרשן]: לפי שלא נתקיים לה שם זה, לפיכך הוא רפי, שמשמש מדרשו כמו 'לא'. ותמיהני מה ידרוש בשתי תיבות הדומין לה: "ויאמר לה בועז" (רות ב, יד); "לבנות לה בית" (זכ"ה, יא).
2. **רש"י בראשית לב, ט**: המחנה האחת והכהו - מחנה משמש לשון זכר ולשון נקבה: כי תחנה עלי מחנה (תהלים כז, ג) - הרי נקבה, המחנה הזה (בראשית לג, ח) - הרי זכר. וכן יש שאר דברים משמשים זכר ונקבה: השמש יצא על הארץ (בראשית יט כג), מקצה השמים מוצאו (תהלים יט ז), הרי לשון זכר. השמש זרחה על המים (מלכים ב ג כב), הרי לשון נקבה. וכן רוח: והנה רוח גדולה בָּאָה (איוב א יט), הרי לשון נקבה, ויגע בארבע פנות הבית (שם), הרי לשון זכר, ורוח גדולה וחזק מפרק הרים (מ"א יט יא), הרי לשון זכר ולשון נקבה. וכן אש: ואש יצאה מאת ה' (במדבר טז לה), לשון נקבה. (תהלים קד ד) אש לוהט, לשון זכר:
3. **רש"י בראשית יג, ו**: ולא נשא אותם - לא היתה יכולה להספיק מרעה למקניהם, ולשון קצר הוא, וצריך להוסיף עליו, כמו ולא נשא אותם מרעה הארץ, לפיכך כתוב ולא נשא בלשון זכר:
4. **חזקוני** { צרפת. 1310 } **שם**: ולא נשא אתם - מצינו גם במקום אחר ארץ לשון זכר: יָסוּב פְּלֵהָאָרֶץ פְּעֶרְבָה (זכריה יד, י). בְּעֵבֶרֶת ה' צָב-אוֹת נִעְתָם אָרֶץ (ישעיהו ט, יח). ובפסוק אחר אנדרוגינוס: אָבֵל אִמְלָלָה אָרֶץ (שם לג, ט).
5. **חזקוני שמות לה, יז**: את עמדיו ואת אדניה - כל דבר שאין בו רוח חיים פעמים נקרא לשון זכר ופעמים לשון נקבה, דוגמא: המחנה האחת והכהו, רוח גדולה וחזק, תאכלהו אש לא נופח, והרים ממנו בקומצו מסולת המנחה, בית צדיק חוסן רב ובתבואות רשע נעכרת. ואפ"ל בדבר שיש בו רוח חיים מצינו: ואם בהמה אשר יקריבו ממנה, כל אשר יתן ממנו. **דבר אחר**: עמדיו קאי אקלעים, ואת אדניה קאי אחצר.
6. **רמב"ן** { ספרד. 1270 } **במדבר יא, טו**: ואם ככה את עשה לי - תשש כחו של משה כנקבה, שהראהו הקב"ה פורענות שהוא עתיד להביא עליהם על זאת, אמר לפניו אם כן הרגני נא הרוג, **לשון רש"י**. ולא הבינותי זה, שכנוי "את" כלפי מעלה הוא. **ועל דרך הפשט**, מנהג הלשון הוא גם בזכר, אֶת פְּרוּב מִמֶּשַׁח הַסּוּכָה (יחזקאל כח, יד). **ועל דרך האמת** אם ככה את עושה לי, במדת הדין ידבר, כמו שאמר ויחר אף ה' מאד, וכן וְאֶת תְּדַבֵּר אֱלִינוּ (דברים ה, כד), כנוי לאש הגדולה שתדבר דברי השם אלינו, ושמענו מפיו ועשינו. וכן אֶת פְּרוּב מִמֶּשַׁח, בכרוב השני ירמוז.
7. **חזקוני שם**: ואם ככה את עשה לי - פירש"י תשש כחו של משה כנקבה. פירוש שרוי בצער ובכעס היה ולא היה יכול לגמור הדבר ולומר אתה ואמר את כאדם המתאנח שבתחלת אנחתו אינו יכול לגמור נשימתו. וי"א תיבת את, לך, בך, אתך, לשון זכר ולשון נקבה.
8. **בבלי (בבא קמא נד, א)**: נפל לתוכו שור וכליו ונשתברו כו'. מתניתין דלא כר' יהודה, דתניא: ר"י מחייב על נזקי כלים בבור. מאי טעמא דרבנן? דאמר קרא: וְנָפַל שָׁמָּה שׁוֹר אוֹ חֲמֹר, שׁוֹר - ולא אדם, חֲמֹר - ולא כלים. ורבי יהודה? או - לרבות את הכלים. ורבנן? או מבעי ליה לחלק. ורבי יהודה? לחלק מְנַפֵּל נפקא. ורבנן? וְנָפַל - טובא משמע.
9. **רש"י שם**: לחלק - דלא תימא אינו חייב עד שיפול שם שור וחמור ביחד. ונפל - לשון יחיד. ונפל טובא משמע - [כמו ועשה בצלאל ואהליאב] (שמות לו) ובא האות והמופת (דברים יג) ובא הארי ואת הדוב (שמואל א יז).
10. **רד"ק** { פרובנס. 1235 } **מלכים א פרק יז: יד** **לא תכלה** - נכתב בה"א ונקודו כבעל אלף וענינו לשון כליון וחסרון כבעלי הה"א: עד יום תתן ה' - כתוב בנו"ן כמו לתתן שם ונקרא בלא נו"ן תת ושניהם נכונים וכבר כתבנו דעתינו בכתוב וקרי כי בגלות נשתבשו הנסחאות והיו מוצאין בנסחא אחת כך ובנסחא אחרת כך ולא עמדו על בירורם וכתבו האחת מבפנים והאחרת מבחוץ: **(טו) וְתֹאכַל הָיָא וְהוּא הַכְּתוּב**: הזכר בתחילה והנקבה באחרונה, והקרי להפך,

ושניהם עניין אחד, כי שניהם אכלו. אבל מנהג הלשון הוא כשזוכר זכר ונקבה כאחד, יפול הלשון על הקודם, אם זכר אם נקבה, והראשון הוא העיקר, לפיכך נזכר בראשונה, כמו: 'וַתִּדְבֹר מִרְיָם וְאֶהְרֹן', 'וַתִּכְתֹּב אֶסְתֵּר הַמֶּלֶכָה [...] וּמִרְדֵּכִי הַיְהוּדִי' (אסתר ט, כט), 'קַיִים עָלֵיהֶם מִרְדֵּכִי הַיְהוּדִי וְאֶסְתֵּר הַמֶּלֶכָה' (שם לא), וכן זה: 'וַתֹּאכַל הִיא וְהוּא', כי היא העיקר, ואע"פ שעל ידי אליהו בא לה הנס. ובדרש (פרקי דר"א, ל"ב): הוא והיא כתוב - בזכות אליהו אכלו [...]

(טז) וצפחת השמן לא חסר [...] ואמר חסר לשון זכר, כי טעמו אל השמן; ולמעלה אמר לא תחסר לשון נקבה, טעמו על הצפחת; והעניין אחד. כמו שאמר למעלה (פסוק יד) הוא מנהג הלשון ברוב: להיות טעם הפעל אל הדבק, (וכ[ב]מעט: יהיה הפעל אל הנדבק, כמו: פִּי הִיְתָה אֵלָיו פְּנֵי הַמֶּלְחָמָה (שמואל ב' י, ט; במקום "כי היר"), קול נגידיים נחבאו (איוב כט, י; במקום "נחבאו"), "קִשְׁת גְּבָרִים חֲתִים" (שמואל א' ב, ד; במקום "חתה")

11. **ר' יוסף כספי שם**: הוא והיא - כתוב, וקרי היא והוא; וכל זה להעירנו שהיו אוכלים בחבורה אחת יחד ובחבה: פעם הוא ראשון ופעם הוא אחרון, לא לעולם הוא ראשונה כמו שעשה בתחלה (פס' יג); ועוד להעירנו שלשון הזכר והנקבה נכון לו ולה; וראה הפלגה: איך לשון הזכר נכון לנקבה או הפך זה, שכותב זה הספר עשה על השם: כתוב - "תִּתֶן" וקרי - "תִּת" (פס' יד); ואין זה יותר נפלא בתורה מאמרו לשם יתברך "וְאִם כָּכָה אֵת עוֹשֶׂה לִי" (במ' יא, טו); ועל כל פנים הוא יתברך מציאה אחת כמו נמצא אחד, והוא חכמה ודעת וכל הדומה לזה, ולמה אין נכון עליו לשון נקבה כמו לשון זכר? וחלילה שיהיה לא זכר ולא נקבה! וכמה האמתות מבוארות לבעלי העינים וכמה נעלמות מן העורים.
12. **רד"ק שמואל ב יג לט**: ותכל דוד - פירושו כתרומו וחמידת נפשא דדוד מלכא למיפק על אבשלום ר"ל אותה נפשו לצאת בעבור אבשלום מרוב תאותו לו, על דרך נפשי יצאה בדברו. והחכם רבי אברהם ב"ע פירש ותכל אשת דוד והוא פועל יוצא כל' אשתו אם אבשלום בקשה דוד מאד עד שהתאוה דוד אל אבשלום התאוה שיצא אחריו אחד מנעריו בעבורו וזהו שאמר לצאת אל אבשלום:
13. **ר' יוסף כספי {פרובנס. 1340} שם**: ותכל דוד - אין בזה חסרון שם, ולא במקום מכל ספרי הקדש, וחלילה! כי אם כן לא יהיה ספר ותורה; אבל מן האפשר הוא לכל זכר לשון נקבה, וכן הפך זה, כמו שאמרנו כמה פעמים.
14. **חזקוני שמות א, כא**: ויעש להם - בהרבה מקומות מצינו לשון זכר גבי נקבה.
15. **רבינו בחיי {ספרד. 1340} שם**: ויעש להם בתים - לשתי המילדות האלה [...] ובאור הכתוב על דרך הפשט [...] לישראל, כלומר שהושיב להם שומרים והעמיד בית מצרי אחד בין שני בתים של ישראל כדי שלא יוכלו להסתיר הילדים מהם. וכן "ותען להם מרים" (שמות טו, כא), חוזר לישראל ולא לנשים היוצאות אחריה. [...] ועל דרך המדרש [...] "להם" - למילדות, והיה לו לומר להן כי כן משפט הלשון בנקבות, וכן הזכיר למעלה "ויאמר להן מדוע עשיתן" (פסוק יח), אבל מצינו כי הוא דרך הכתובים במקומות, כי כן מצינו "ויבאו הרועים ויגרשום", ואחר כן הזכיר "ויושיען וישק את צאנם" (להלן ב, יז). ואולי הטעם הזה כי המילדות האלה, נתן להן הכתוב מעלת הזכרים בשכר המצוה שהן מתעסקות בה להחיות הזכרים, ולכך הזכיר בהן ב' לשונות לשון נקבה ולשון זכר, פעם להם פעם להן [...]
16. **רש"י דברים יא, כא**: 'לתת לכם' אין כתיב כאן, אלא לתת להם - מכאן אנו למידין תחיית המתים מן התורה.
17. **חזקוני במדבר כז, ז**: להם אחזת נחלה בתוך אחי אביהם - תרווייהו במ"ם לשון זכר אעפ"י שהן היו נקבות.
18. **רבי שלמה אפרים מלונטשיץ, כלי יקר {פולין. 1619} שם**: נתון נתן להם וגו'. להן מבעי ליה למימר, וכן בתוך אחי אביהם אביהן מבעי ליה למימר, כמו שנאמר בסמוך והעברת את נחלת אביהן להן. וזה לפי שבענין הירושה אם אין לו בן הרי הם עומדים במקום זכרים לכל דבר על כן אמר נתון נתן להם כמדבר לזכרים להורות שהם כזכרים לכל דבר ירושה. אבל אחר כך שאמר והעברת המורה על לשון עברה, או לשון העברת נחלה משבט לשבט מצד שהן נקבות על כן אמר כמדבר לנקבות והעברת נחלת אביהן להן:
19. **רש"י שופטים ד, כ**: עמד פתח האהל - זרזי עצמך כזכר, לכך לא אמר: עמדי. **ויש אומרים**: עמוד - כמו לעמוד.

20. **רש"י יהושע ב, ד:** ותצפנו - יש מקראות שמדברים על הרבים כיחיד, לפי שמיהרה בהטמנתם, ובמקום צר, כאילו היה יחיד, ומדרש אגדה תנחומא (שלח א'): פנחס וכלב היו, ופינחס עמד לפניהם ולא ראוהו לפי שהיה כמלאך. דבר אחר: ותצפנו, כל אחד ואחד בפני עצמו, ודוגמתו מצינו: שָׁמַן וקִטְרֵת יִשְׁמַחֲלֵב (משלי כז) ולא אמר ישמחו לב, [וכן: שָׁמַשׁ יָרַח עֲמֵד זָבֵלָה (חבקוק ג, יא)].
21. **ר' יוסף קספי שם:** ותצפנו - לחנם טרחו בזה הקודמים כי כן נכון לרבים לומר כל לשון יחיד כמו לשון רבים, וכן הפך זה, ר"ל ליחיד כל לשון רבים כמו לשון יחיד, וזה ידוע ליודעי ההגיון.
22. **ר' יוסף קספי יהושע א, ג:** רגלכם או 'רגליכם', וכף או 'כפות' - הכל נכון ואחד בענין; והקש על זה בכל מקום.
23. **ר' יוסף קספי שם ה, יד:** 'נעלך' או 'נעליך' - הכל אחד, ומי שיבקש בזה דיוק הוא מכיין כוונות לא כון במ אומרם; וכבר זכרנו "כף רגלכם" (יהו' א, ג).
24. **ר' יוסף קספי שמואל א ד, טו:** ועיניו קמה - נכון בעברי ובהגיון כמו 'ועיניו קמו'. ויש בכאן חיוב ושליה, כמו "בתולה ואיש לא ידעה" (בר' כד, טז).
25. **ר' יוסף קספי ירמיהו נב, לד:** כל ימי חייו - זה השָׁנוֹת לתוספת באור ולחזוק ולשקידה; וכן "ולא זכר שר המשקים את יוסף וישכחהו" (בר' מ, כב); וכן "בתולה ואיש לא ידעה" (בר' כד, טז) [...] וכן "בנים סכלים המה ולא נבונים" (יר' ד, כב) [...] ורבים כן לאין מספר. ומי שיתן בזה טעמים, או ירבה פרושים, הנה הוא מרבה הבלים.
26. **ר' יוסף קספי ישעיהו נד, א:** רני עקרה וגו' - כבר קדם לנו, שלשון זכר ולשון נקבה אין אחד מהם סימן הכרח, ובפרט על כלל עם, כי פעם יאמר עליו לשון זכר, כמו "ויאמר מצרים" (שמ' יד, כה); ו"ישלח ישראל" (במ' כא, כא); ורבים כן לאין מספר; ופעם לשון נקבה - על האמה והקהלה, ולכן "ותערוך ישראל" (ש"א יז, כא); "אם תשים אשם" (יש' נג, י); ורבים כן לאין מספר; ויותר מופלג "ותכל דוד" (ש"ב יג, לט), כי הוא גופה ובריאה; וכבר הארכנו בסוד זה במקום אחר; אבל הכונה בכאן, כי היה נכון מאד לישעיה, שכאשר יאמר בהרבה מקומות לשון זכר לנכח ישראל, פעם לשון רבים, כמו שהתחיל "נחמו נחמו עמי" וגו' (יש' מ, א), ופעם לשון יחיד, כמו "ואתה ישראל עבדי" וגו' (שם מא, ח); "הנה ישכיל עבדי" וגו' (שם נ, יג); ופעם לשון נקבה, כמו שקדם "דברו על לב ירושלם וקראו אליה כי מלאה צבאה כי נרצה עונה" וגו' (שם מ, ב), וכן "עורי עורי לבשי עזך ציון" וגו' (שם נב, א), וכן ביתר העמים, כמו "רדי ושבי על עפר בתולת בת בבל" וגו' (שם מז, א), וכן בזה: רני עקרה וגו'; "עניה סערה" וגו' (להלן, יא); ואחר "דרשו" וגו' (יש' נה, ו), ואחר "צופיו עורים" וגו' (שם נו, י); "קרא בגרון" וגו' (שם נח, א). ובכלל, הכל הולך בשנוי, פעם ליחיד ופעם לרבים, פעם לשון זכר ופעם לשון נקבה, פעם לנכח ופעם לנסתר; והכל אמת, וכל זה מבואר.
27. **ר' יוסף קספי רות א, ט:** ואין קושייא מאמרו אלו הכנויים לאלו הנשים פעם בדרך לשון זכר, כמו "עמכם", "עשיתם", "יהמה"; ופעם לשון נקבה, כמו "לכנה", "שובנה", ומצאן, ורבים זולת זה - כי כבר הודעתך יסוד זה.
28. **אבן עזרא {ספרד. 1164} במדבר כח י:** בשבתו - שב אל יום השבת, אעפ"י שנמצא כל שומר שבת מחללו (ישעי' נו).
29. **מאמר חמץ לרשב"ץ {ספרד-אלג'ריה. 1444}:** על כן קוראים שבת שלפני הפסח שבת הגדול. ואף על פי ששבת לשון נקבה הוא שנאמר כי אות היא ביני וביניכם (שמות לא). גם לשון זכר הוא שנא' עולת שבת בשבתו (במד' כח).
30. **רש"י הירש במדבר שם:** ...הכתוב ביקש לחזור ולהבליט את עצמאות השבת ביחס לשאר כל המצוות; ומשום כך הזכיר כאן את השבת בלשון זכר, אף על פי שהיא באה בדרך כלל בלשון נקיבה: "עלת שבת בשבתו", ולא "בשבתה".
31. **אבן עזרא (הפירוש הארוך) שמות לא, טו:** ובא מלת יַעֲשֶׂה עם מְלֹאכָה. אולי יחסר מלת כל, או דבר מעשה.
32. **רבינו בחיי שמות כ, יא:** כי ששת ימים עשה ה'. ע"ד הפשט שעורו בששת, וכמוהו: "ושלש עשרה שנה מרדו" (בראשית יד, ד). וע"ד השכל: ה"ששת ימים עשה ה'" ובכלל החדוש הם, וזה יורה כי הזמן נברא, ואילו אמר "בששת ימים" היה מורה כי הזמן היה קדמון.

33. **רש"י ויקרא יג, ח:** "צִרְעַת - לשון נקבה. נָגַע - לשון זכר".
34. **אבן עזרא בראשית מט, כ:** שְׁמֵנָה לְחֶמוֹ - ופה לחם לשון נקבה, וכן: בית ומקום ויד ואש ועין ורוח וארץ וארון ועם.
35. **תוספות מנחות צד, א:** שתי הלחם - במשנה ובמקרא קרוי לשון זכר ולשון נקבה, דהכא תנן שתי הלחם ובשמואל (א, י, ד) כתיב גבי שאול וְנָתַנוּ לָךְ שְׁתֵי לֶחֶם וְלִקְחָתָּ מִיָּדָם, ולעיל פ' ואלו מנחות (דף עה, ב) קרי ליה לשון זכר דקאמר בבא מלחם גדול וכתוב (ישעיה נא, יד) וְלֹא יִחְסַר לְחֶמוֹ:
36. **בראשית ז, יג:** וּשְׁלֹשֶׁת נְשֵׁי בָנָיו **איוב א, ד:** וְקָרָאוּ לְשִׁלְשֵׁת אֲחֵיהֶם
37. **אבן עזרא (הארוך) שמות א, א:** ...כי הת"ו כוללת סימן רבים ורבות, כמו "מקומות" (דב' יב, ב) ו"אבות" (שמ' יב, ג). גם המ"ם ככה, סימן הזכרים גם הנקבות; כמו "נשים" (בר' ד, יט) ו"פילגשים" (בר' כה, ו). ויש שמות שימצאו במ"ם ות"ו, כמו "נפשים" (יח' יג, כ) - "נפשות" (שם, יח); "לבבות" (דה"א כח, ט) - גם 'לבבים': "על לבביהן" (נח' ב, ח).
38. **אבן עזרא (הארוך) שמות א, יד:** וימררו [...] וּבְלִבָּנִים] - ידוע הוא, כי הת"ו סימן לנקבות על הרוב, והמ"ם סימן לזכרים, כמו מועדות (דה"ב ח) ומועדים (ברא' א). ודרך חכמי ספרד, כי בניני הפעלים שמורים ולא תחסר אות מן השרש, ואינם כן רק שמות דברים יאמרו כאשר נמצאו, כי יחיד מן מועדות מועד לא מועדה, כאשר יאמר החכם בעיניו, כי מן מקום יאמר מקומים וממקומות מקומה, אולי יפקח עיניו ויראה, כי מן בכור יאמר בכורים, למכה מצרים בבכוריהם (תה' קלו), והנה ובכורות בקר (דב' יד) א"כ יהיה היחיד בכורה, וככה לְבָנִים, לא יאמר לְבָן כי אם לְבָנָה.
39. **שמואל ב יז, יב:** וּבָאנוּ אֵלָיו [באחת כתיב, וקרי: בְּאַחַד הַמְּקוֹמֹת]
40. **ספרא** (אחרי מות, ב, ג); **תלמוד בבלי** (כריתות ו, א; יומא נג, א): "חיסר אחת מכל סממניה - חייב מיתה".
41. **ר' שבתי בוחבוט** {יפו-בירות. 1948} (בתוך שו"ת ישכיל עבדי, ח"ב או"ח סימן ג'): כי ידוע כי אין הדקדוק בכלל קדם להשפה, רק כי השפה קדמה לדקדוק וע"פ השפה בצרו את חומת הדקדוק. ולכן יש הרבה דברים יוצאים מן הכלל ואינם מתאימים לחוקי הדקדוק ולא נוכל חלילה לשלוח יד לתקן, כאשר מעיר בזה הראב"ע בכמה מקומות עי' במגלת רות כמה פסוקים בין לשון זכר ללשון נקבה ועלינו לשמור על המסורת. וא"כ במלת נקדישך וכו' אחרי כי כל המון ישראל שגור בלשונם הך' בשו"א לא נוכל לומר שיש איזה שגיאה - אם מצד קובעי התפלה בודאי שדעתם גדולה מדעתנו והחסרון תלוי בנו, והלא גם בתורה מצינו בלשון נקבה ואם ככה את עושה לי עפרש"י - ואם נאמר במשך הזמן נשתבש גם זה אי אפשר כי השבוש יפול רק באיזה חלק מהעם, או באיזה מדינה לא בכל המון ישראל. אך בלי ספק אם אחרוני זמננו יקבעו איזה תפלה שאינה מתאמת לחוקי הדקדוק, אז רשאים אנו לתקן..."
42. **הרב נתן קמנצקי נר"ו** (בהסכמה לספר "דיקא נמי - דקדוק לתלמוד בבלי ולתרגום אונקלוס" מאת אמו"ר, הרב יצחק פרנק): "הגאון הרב יעקב קמנצקי ז"ל סבר שהוא [לימוד הדקדוק] נכלל במצות ת"ת, משום שדיעת חכמת הלשון נחוצה להגיע לפסק ההלכה הנכון. והוא הזכיר טעות בדקדוק שגרמה למחבר אחד, בעל כוונות רצויות, להציע לבנות מקווה בכל בית יהודי. אבל עקב חוסר ידיעתו שהמלה 'אצבע' מינה נקבה, היו המקוואות שהמליץ עליהם פחותים מכשיעור ופסולים, והשימוש בהם היה גורם לעבירות של איסור כרת למכביר, רח"ל. לפיכך ידיעת דקדוק איננה רק אחת מ'פרפראות לחכמה' [...] אלא כגופי הלכות, שנמשך מהם פסק הלכה".
43. **רש"י דברים כט, כ:** בספר התורה הזה - ולמעלה אמר: בספר התורה הזאת: גם כל חלי וכל מכה וגו' (דברים כח, סא). 'הזאת' לשון נקבה מוסב על 'התורה', 'הזה' לשון זכר מוסב על ה'ספר'. ועל ידי פיסוק הטעמים הם נחלקים לשתי לשונות: בפרשת קללות הטפחא נקודה תחת 'בספר', ו'התורה הזאת' דבוקים זה לזה, לפיכך אמר 'הזאת', וכאן הטפחא נתונה תחת 'התורה', נמצא 'ספר התורה' דבוקים זה לזה, לפיכך לשון זכר נופל לאחוריו, שהלשון נופל על הספר.
44. ד"ר ניסים אליקים נר"ו, **תיבות אנדרוגינוס במקרא**, בתוך: מורשתנו יא 25-11, רחובות, תשנ"ז.